
Muhamed BUDIMLIĆ¹

Potreba usaglašavanja mjera za borbu protiv kompjuterskog i organizovanog kriminaliteta

Necesserity for Consolidating Measures Against Cyber And Organized Crime

Sažetak

Kompjuterski kriminalitet, kao i organizovani kriminalitet, spada u red kriminalnih pojava relativno novijeg datuma pojavljivanja. Osim ove zajedničke karakteristike, oba fenomena prati i veoma niska stopa otkrivenosti i rasvijetljenosti u ukupnoj kriminalnoj politici današnjeg svijeta. Razlozi za ovakvo stanje, između ostalog, leže i u niz faktora koji otežavaju uspješno suprotstavljanje. Povlačenjem paralele između kompjuterskog i organizovanog kriminaliteta na bazi tih faktora istakli smo tezu o potrebnom usaglašavanju mjera za borbu protiv ovih oblika kriminalnog ponašanja, a naročito onih koje se odnose na njihov zakonski tretman.

1. Uvod

U kompjuterskim sistemima koncentrisana je velika moć, koja je zasnovana na upotrebi informacija, komunikacija i vremena kao elemenatrnih komponenata koje čine njihov osnovni sadržaj i kvalitet. Njihovom manipulacijom, uspješnom ili manje uspješnom, pojedinci ili skupine zauzimaju važnije ili manje važne uloge u današnjoj zajednici. Upravo ova činjenica, kompjuterske sisteme dovodi u poziciju mogućih zloupotreba. Ipak, kompjuterski sistemi ne čine te zloupotrebe sami od sebe, zloupotrebe čine ljudi, oni koji upravljaju i koriste se ovim sistemima. Motivi za ovakva ponašanja rađaju se iz različitih

¹ Mr.sc., asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

čovjekovih potreba, tako da se kao motiv najčešće pojavljuje želja za materijalnom ili imovinskom dobiti, zatim politička ili druga kulturološka neslaganja a motiv često može biti popunjavanje slobodnog vremena, kako iz dosade tako i u cilju vlastitog dokazivanja u određenim subkulturnim grupama.

Osvrnemo li se na samo dio danas poznatih pojava oblika iz oblasti kompjuterskog kriminaliteta, uvidjet ćemo da je nesumnjivo da postoji tijesna veza između ovog vida kriminaliteta i različitih oblika delikata koji se svrstavaju pod pojam organizovani kriminalitet. Kao primjer uzimamo Konvenciju Vijeća Evrope o kompjuterskom kriminalitetu² koja navodi niz inkriminacija iz ove oblasti čije se radnje izvršenja često podudaraju sa radnjama izvršenja organizovanih zločinačkih udruženja. Nezakonito prisluškivanje, zloupotreba podataka, zloupotreba uređaja, kompjutersko krivotvorenje, krivična djela povezana sa dječijom pornografijom, krivična djela povezana sa kršenjem autorskih i drugih povezanih prava su samo neka od njih.

Cilj ovog rada jeste ukazati na potrebu uspostavljanja šireg posmatranja problema kada je u pitanju planiranje mjera za suprotstavljanje i suzbijanje organizovanog kriminaliteta, u koje po našem mišljenju moraju biti uključeni i segmenti za borbu protiv kompjuterskog kriminaliteta. Temelji ove borbe svakako se trebaju tražiti u dostignućima šire naučne zajednice, kako na polju međunarodne pravne saradnje tako i na razmjeni do sada stečenih iskustava u ovom segmentu provođenja zakona te i u zajedničkim aktivnostima na otkrivanju i rasvijetljavanju pojedinih oblika ove vrste protivpravnog ponašanja.

2. Dimenzije problema i procjene o tamnoj brojci kompjuterskog kriminaliteta

Obim i dimenzije problema kompjuterskog kriminaliteta najlakše se oslikavaju kroz pogled na registrovanu štetu koja se nanosi ovom vrstom protivpravnog ponašanja. Otkriveni slučajevi pokazuju da se prema materijalnim gubicima problem kompjuterskog kriminaliteta svrstava u sami vrh piramide zločinačkog djelovanja.

² Convention on Cybercrime, ETS n^o: 185, <http://conventions.coe.int>

Prema časopisu Bussines software Alliance³ iz 1996. godine, ukupna procjenjena šteta u 1995. godini, koju je pretrpila softverska industrija nelegalnim softverskim piratstvom, iznosi 13,1 milijardu \$. Prma istom izvoru nelegalno korištenje kompjuterskih programa prisutno je sa 94% u Hrvatskoj, 91% u Sloveniji, 69% u Mađarskoj, 55% u Italiji, 43% u Austriji, 42% u Kanadi, 40% u Sjedinjenim Američkim Državama te 36% u Njemačkoj. U izvještaju Department of Trade and Inustry Velike Britanije, ekonomija te zemlje trpi godišnje štete u prosjeku od 2 milijarde britanskih funti, a 70% djela ostaje neprijavljeno. U Njemačkoj je u 1996. godini policija registrovala 32.128 slučajeva kompjuterskog kriminaliteta među kojima su najčešći oblici manipulacija bankomatima, kompjuterske prevare, krivotvorenje kompjuterskih podataka, neovlaštena izmjena podataka, sabotaza te neovlašten pristup kompjuterskim podacima. Također, Federalni istražni biro (FBI) u svojim izvještajima iz 1997. godine procjenjuje štetu od kompjuterskog kriminaliteta u Sjedinjenim Američkim Državama na 63 milijarde \$, dok softverska inudtrija trpi godišnju štetu u iznosu od 2,9 milijardi \$.

Kada se prikažu procjene o tamnom pojasu ove vrste kriminaliteta, onda su podaci zaista zabrinjavajući. Tako, nacionalni odred FBI⁴ u svojim izvještajima tvrdi da čak 85-97% kompjuterskih kriminalaca hoda slobodno, a manje od 10% sviv slučajeva bude prijavljeno. Nadalje, stručnjaci Organizacije za ekonomsku saradanju i razvoj iznose podatak da 75-80% kompjuterskih zloupotreba bude prijavljeno, a česte su procjene da se otkrije svega oko 1% takvih delikata, od čega sa 14% bude prijavljeno, tako da od 2000 identifikovanih počinitelja samo jedan izađe pred sud.

U perthodnim izlaganjima iznijeli smo pretpostavke o tamnom pojasu u inostranim izvorima, dok uvidom u evidencije o kriminalitetu u našem glavnom gradu, a imajući u vidu informacije iz medija o prisutnim slučajevima kompjuterskih zloupotreba i u našoj zajednici, utvrdili smo da je vjerovatna tamna brojka ove vrtse kriminaliteta i u našoj sredini zabrinjavajućih dimenzija⁵. Analizom rezultata radova koji se

³ Dragičević, D., *Kompjuterski kriminalitet i informacijski sustavi*. Zagreb: Informator. 1999. str.119-122.

⁴ Dragičević, D., *Kompjuterski kriminalitet i informacijski sustavi*. Zagreb: Informator. 1999. str.122-125.

⁵ Iako nije tema ovog rada, ilustracije radi spomenut ćemo da npr. MUP Kantona Sarajevo, kao institucija sa najvećom bazom podataka o izvršenim-

bave proučavanjem fenomena kompjuterskog kriminaliteta, a naročito njegove etiološke dimenzije, utvrdili smo da postoji niz faktora objektivnog i subjektivnog karaktera koji u velikom broju slučajeva doprinose zabrinjavajućem tamnom pojasu ove vrste protivpravnog ponašanja. Kao faktori koji imaju uticaj na neprijavljivanje i neotkrivanje ove vrste kriminalnog ponašanja navodimo naročito: negativan publicitet u javnosti; gubitak ugleda i povjerenja kod poslovnih partnera (finansijska reputacija ili kreditni rejting); strah da osiguravajuće kompanije mogu zbog toga povećati premije za osiguranje ili čak da odbiju nove polise osiguranja; mogućnost gubitaka izazvanih istragom, oštećenjem uređaja i medija tokom istrage, kraćeg ili dužeg angažovanja ljudi i tehnike do momenta presuđivanja; strah da se neplanirano istragom mogu otkriti i neke poznate a neprijavljene nelegalne aktivnosti; pokretanje odgovornosti kod odgovornih osoba za zaštitu («ne prijavljuju sami sebe»); rizik da poslovne tajne mogu postati javne te relativno niske kazne za osuđene kriminalce.

Činjenica da kompjuterski kriminalitet, u posljednjih pet decenija zaokupljuje pažnju pravnih eksperata na međunarodnom planu je nedvojbeno. Čitav niz aktivnosti uključujući organizaciju konferencija i naučnih i stručnih skupova, usvajanje različitih pravnih akata namijenjenih suprotstavljanju i suzbijanju ove pojave, edukacija i opremanje institucija zaduženih za borbu protiv kompjuterskih zloupotreba itd., postaju skoro svakodnevnim pitanjima u široj međunarodnoj zajednici. Hronologija razvoja ove vrste nastojanja u suprotstavljanju kompjuterskom kriminalitetu u mnogome slični na putanju početka i razvoja međunarodnih instrumenata u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu, te ćemo iz tog razloga naredna izlaganja posvetiti iznošenju osnovnih karakteristike međunarodnog povezivanja po ovom problemu.

potencijalnim krivičnim djelima, u 1999., 2000., 2001. i 2002. godini nije zabilježila niti jedan slučaj koji bi se mogao kvalifikovati kao kompjuterski zločin.

3. Pravni instrumenti suzbijanja kompjuterskog kriminaliteta na međunarodnom planu

Globalni karakter kompjuterskog kriminaliteta jeste jedna od osnovnih karakteristika ovog fenomena. Prostorne granice za izvršioce ovih delikata realno ne postoje. Ova okolnost uslovljena je karakteristikama samih informacijskih sistema baziranih na upotrebi kompjutera. Mogućnost pristupa sa bilo kog mjesta na svijetu bilo kom drugom mjestu na svijetu uslovljena je jedino postojanjem uvezane kompjuterske tehnologije na željenim lokacijama. Izvršioци, krivičnih djela iz oblasti kompjuterskog kriminaliteta, svakako su vrlo rano postali svjesni ove činjenice. Pri pojavi prvih delikata, sa elementom inostranosti javljaju se i prvi organizovani pristupi za suzbijanje ovog oblika kriminaliteta.

Zahvaljujući najranijim intervencijama međunarodnih organizacija, kao što su OECD, Vijeće Evrope, Evropska unija, Organizacija Ujedinjenih nacija te Međunarodnog udruženja za krivično pravo i Interpol⁶, međunarodna saradnja na izradi zakona o informacijskim sistemima već je na zavidno visokom nivou. Ove organizacije su uspješno razvile visoke standarde u harmonizaciji, prije svega pravne zaštite građanskih prava, zaštite kompjuterskih programa i kompjuterske tehnologije, zaštite privatnosti kroz administrativne i građanske zakone te svakako i krivičnopravne zaštite ekonomskih interesa.⁷ Ove organizacije su donijele brojne rezolucije, preporuke i smjernice koje su se ponajprije odnosile na zaštitu ličnih podataka, odnosno baza podataka u kojima su pohranjeni, prevenciju ekonomskog kompjuterskog kriminaliteta te zaštitu intelektualnog vlasništva i informacijskih sistema. U novije vrijeme i na spriječavanje širenja nezakonitih i štetnih sadržaja, kao posljedice sve šireg globalno informacijsko-komunikacijskog sistema Interneta. Popraćeno je to i nastojanjima pravnih teoretičara da se odgovori na goruća pitanja kompjuterskog kriminaliteta i uspostavi harmonizacija postojećih pravnih sistema, odnosno zakonodavstava, kao i saradnja između država na istraživanju, otkrivanju, dokazivanju i suzbijanju kompjuterskog kriminaliteta.⁸ U narednim izlaganjima prikazat ćemo osnovne karakteristike

⁶ op.autra

⁷ Sieber, U., *The International Emergence of Criminal Information Law*. Köln: Carl Heymanns Verlag KG. 1992., str.97.

⁸ Dragičević, D., *Kompjuterski kriminalitet i informacijski sustavi*, Zagreb: Informator, 1999., str.188-189.

djelovanja ovih organizacija, kojima je osnovni cilj doprinijeti osavremenjavanju zakonskih rješenja, zemalja članica, na suprotstavljanju kompjuterskom kriminalitetu.

3.1. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

Organizacija za ekonomsku saradnju⁹ i razvoj svoje aktivnosti na zaštiti privatnosti i međunarodnom protoku ličnih podataka započinje još 1977. godine. Prve poteze na rješavanju problema u krivičnom pravu, povezanih sa kompjuterskim kriminalitetom, ova organizacija povlači 1983. godine. Za probleme međunarodne harmonizacije krivičnopravnih rješenja, po pitanjima kompjuterskog kriminaliteta, formira "ad-hoc" komitet, koji u periodu od 1984. godine do 1986. godine, kroz svoje izvještaje, međunarodnoj zajednici i svojim članicama preporučuje koja to krivična djela trebaju biti pokrivena nacionalnim krivičnim zakonima.¹⁰

Pored "ad-hoc" komiteta, OECD formira i Komitet za informacijsku, kompjutersku i komunikacijsku politiku¹¹, koji 1990. godine izdaje "Plan smjernica za sigurnost informacionih sistema". Ovaj plan je sadržavao uputstva o sprovođenju minimalnih standarda za sigurnost informacionih sistema a bio je usmjeren kako na javni tako i na privatni sektor. Pored ovih instrukcija, predlagao je i adekvatne krivične sankcije za neovlašteno korištenje informacionih sistema.

3.2. Vijeće Evrope

Vijeće Evrope¹², od svog osnivanja, veoma važan značaj daje harmonizaciji krivičnih zakona njenih članica. U duhu ovog principa je formiran i Komitet stručnjaka za kompjuterski kriminalitet, čiji je osnovni zadatak bio diskusija o pravnim problemima koji se javljaju oko ovog fenomena.

⁹ Izv. *The Organization for the Economic Cooperation and Development- OECD.*

¹⁰ Više o predloženim krivičnim djelima v. Harmonization of Criminal Law, First Initiatives of the OECD, Sieber, U., *The International Emergence of Criminal Information Law.* Köln: Carl Heymanns Verlag KG, 1992., str.77.

¹¹ Izv. *The Committee for Information, Computer and Communications Policy- ICCP*

¹² Council of Europe- CE

Najranija pravna intervencija ove organizacije, u oblasti zaštite ličnih podataka obuhvaćenih automatskom obradom, desila se u Strasbourgu, 28. januara 1981. godine, kada je usvojena "Evropska konvencija o zaštiti pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka".¹³ Osnovna svrha ove Konvencije jeste da osigura zaštitu privatnosti svakog pojedinca, obzirom na procese automatske obrade podataka a u skladu sa njegovim osnovnim pravima i slobodama.

Ova konvencija sadrži deset temeljnih načela koja se odnose na pravila reagovanja na kompjuterski kriminalitet, a koja su bila sastavljena na bazi dotadašnje međunarodne saradnje na planu susprotstavljanja različitim oblicima ovog fenomena.¹⁴

U toku 1989. godine, stručna grupa Vijeća Evrope sačinjava listu krivičnih djela koja bi se trebala naći u zakonodavstvima njenih članova. Vijeće prihvata ovu listu i kroz svoju Preporuku broj R(89)9, propisuje "minimalnu listu"¹⁵ i "optimalnu listu"¹⁶, koje predstavljaju liste krivičnih djela koja bi se trebala naći u krivičnim zakonima odnosnu listu djela koja se već nalaze u nekim zakonodavstvima ali je nužno postići međunarodni konsenzus o njihovoj zajedničkoj inkriminaciji.

Najnovija reakcija Vijeća Evrope, na ovom planu, jeste "Konvencija o kibernetičkom kriminalitetu"¹⁷, čiji je tekst usaglašen na 109. sastanku Ministarskog komiteta Vijeća Evrope, održanom 08. novembra 2001. godine. Svečano potpisivanje Konvencije obavljeno je na Međunarodnoj konferenciji o kompjuterskom kriminalitetu, održanoj u Budimpešti 23. novembra 2001. godine.¹⁸

¹³ <http://book.coe.fr/conv/en/ui/ctrl/index-e.htm>

¹⁴ Dragičević, D., *Kompjuterski kriminalitet i informacijski sustavi*, Zagreb: Informator, 1999., str.190.

¹⁵ "Minimalna lista" sadrži: Kompjutersku prevaruaru; Oštećenje kompjuterskih podataka ili kompjuterskih programa; Kompjutersku sabotazu; Neovlašteni pristup; Neovlašteno prekidanje; Neovlaštena reprodukcija zaštićenog kompjuterskog programa; Neovlaštena reprodukcija tehnološke dokumentacije. Sieber, U., *The International Emergence of Criminal Information Law*, Carl Heymanns Verlag KG, Köln, 1992., str.78-79.

¹⁶ "Optimalna lista" sadrži: Prepravljavanje kompjuterskih podataka ili kompjuterskih programa; Kompjuterska špijunaža; Neovlašteno korištenje kompjutera; Neovlašteno korištenje zaštićenog kompjuterskog programa. Sieber, U., *The International Emergence of Criminal Information Law*, Carl Heymanns Verlag KG, Köln, 1992., str.79.

¹⁷ *Izv. Convention on Cybercrime*, 2001.

¹⁸ Tekst Konvencije dostupan na Internet stranici: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/projets/FinalCybercrime.htm>.

Konvencija, pored uvodnog dijela i obrazloženja pripremnog rada, sadrži dva poglavlja. Prvo poglavlje obuhvata određenje pojmova koji se postavljaju kao predmet konvencije, i ovim dijelom je obuhvaćeno definisanje kompjuterskog sistema, član 1a. (*Computer System*), kompjuterskog podatka, član 1b. (*Computer Data*), pomoćnog dobavljača, član 1c. (*Service provider*) i prenos podataka, član 1d (*Traffic Data*). Drugo poglavlje sadrži pouku o mjerama koje je neophodno poduzeti na nacionalnom nivou i dvije sekcije kojima su, u prvoj, propisane norme krivičnog materijalnog prava a u drugoj krivičnog procesnog prava.

Odredbe materijalnog karaktera su postavljene u tri dijela, gdje prvi dio (od člana 2. do člana 10.) predstavljaju specifična krivična djela iz oblasti kompjuterskog kriminaliteta, drugi dio (član 11. i član 12.) obrađuju problematiku izvršilaštva i oblika saučesništva te odredbu o odgovornosti pravnih lica dok posljednji dio (član 13.) predlaže krivične sankcije i druge mjere.

Kada su u pitanju propisana krivična djela, tu konvencija definiše sljedeće delikte:

- Nezakonit pristup, član 2. (*Illegal access*);
- Nezakonito prisluškivanje, član 3. (*Illegal interception*);
- Uplitanje u podatke, član 4. (*Data interference*);
- Uplitanje u sistem, član 5 (*System interference*);
- Zloupotreba uređaja, član 6. (*Misuse of devices*);
- Kompjutersko krivotvorenje, član 7. (*Computer-related forgery*);
- Kompjuterska krađa, član 8. (*Computer-related fraud*);
- Krivična djela povezana sa dječijom pornografijom, član 9. (*Offences related to child pornography*);
- Krivična djela povezana sa kršenjem autorskih i drugih povezanih prava, član 10. (*Offences related to infringements of copyright and related rights*).

Donošenje najnovije konvencije o kompjuterskom kriminalitetu predstavlja važan korak u prilagođenju i harmonizaciji zakonodavstava zemalja članica Vijeća Evrope ali i svih onih koji to žele postati te pruža važan pravni oslonac državama kada je u pitanju borba protiv ovog, veoma opasnog, vida protivpravnog i nelegalnog ponašanja.

U vrijeme izrade ovog rada 33 zemlje članice su potpisale Konvenciju a ratificirale su samo tri.¹⁹ Na žalost Bosna i Hercegovina nije među ovim zemljama, a države koje su je potpisale su Armenija, Austrija, Belgija, Bugarska, Cipar, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Holandija, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunija, Slovenija, Španija, Švedska, Švajcarska, bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, Ukrajina i Velika Britanija, a Albanija, Hrvatska i Estonija su i ratificirale Konvenciju.

3.3. Evropska unija

Pored toga što svojim zemljama članicama preporučuje potpisivanje i usvajanje konvencija i zaključaka Vijeća Evrope, i Evropska unija donosi specifične akte kojima je cilj efikasnije suprotstavljanje kompjuterskom kriminalitetu.

U septembru 1990. godine Komisija Evropske zajednice objavljuje prijedlog, za svoje izvršne organe, na polju informacijske sigurnosti koja se sastoji iz šest dijelova koji se odnose na zaštitu ličnih podataka i informacijsku sigurnost. Ovom odlukom se prihvata, na period od dvije godine, plan aktivnosti na polju informacijske sigurnosti u dosljednom razvijanju globalne strategije imajući u vidu upotrebu elektronski pohranjenih informacija protiv slučajnih ili namjernih prijetnji. Ipak, plan aktivnosti ne uključuje eksplicitno i krivičnopravnu pomoć, ali sadrži sljedeće linije aktivnosti:

- razvoj strategijskog poredka informacijske sigurnosti;
- analiza potreba za informacijsku sigurnost;
- solucije za hitne i privremene potrebe;
- specifikaciju, standardizaciju i verifikaciju informacijske sigurnosti;
- integraciju tehnoloških i operativnih dostignuća unutar informacijske sigurnosti kroz generalnu strategiju; i
- integraciju pouzdanih sigurnosnih funkcija u informacijski sistem.²⁰

¹⁹ *Convention on Cybercrime*, Members States of the Council of Europe. <http://conventions.coe.int/Treaty>

²⁰ Sieber, U., *The International Emergence of Criminal Information Law*, Köln: Carl Heymanns Verlag KG. 1992., str.80.

3.4. Organizacija Ujedinjenih nacija

Najmasovnija svjetska politička organizacija, Ujedinjene nacije, također se uključuje u međunarodnu akciju suprotstavljanja kompjuterskom kriminalitetu. Komisija za ljudska prava je inicijator "Rezolucije 45/95"²¹, koja se temelji na Nacrtu smjernica za regulaciju kompjuteriziranih datoteka podataka s osobnim podacima.

U toku 1990. godine o pravnim aspektima kompjuterskog kriminaliteta posebno se diskutovalo na osmom kongresu Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i tretmanu prema učiniocima u Havani. Na ovom skupu usvojena je konvencija o kriminalitetu povezanim sa kompjuterima gdje se preporučuje niz mjera za nacionalna zakonodavstva u tretiranju i sankcionisanju ovih krivičnih djela.²² Pored ovog treba spomenuti i Simpozijum o prevenciji i progonu kompjuterskog kriminaliteta, organizovanog pod okriljem fondacije "Responsible Computing"²³.

Veoma značajan korak predstavlja i objavljivanje UN-ovog vodiča za prevenciju i kontrolu kriminaliteta povezanog sa kompjuterima, koji je objavljen 1994. godine.

3.5. Međunarodno udruženje za krivično pravo

Međunarodno udruženje za krivično pravo je 1992. godine održalo pripremni kolokvij u Würzburgu, o "Kompjuterskim krivičnim djelima i drugim krivičnim djelima protiv informacijske tehnologije" na kojem su izvještaje podnijeli predstavnici dvadeset i devet zemalja, a 1994. godine o tom se problemu raspravljalo i na XV. Međunarodnom kongresu za krivično pravo u Rio De Janeiru²⁴, gdje je prihvaćen Nacrt rezolucije koji se bavi specifičnim pitanjima zaštite privatnosti, tj. koja su to sredstva i u kojem bi obimu trebalo osigurati pravnu zaštitu privatnosti. Na ova pitanja je odgovoreno kroz nekoliko tačaka:

²¹ Dragičević, D., *Kompjuterski kriminalitet i informacijski sustavi*. Zagreb: Informator, 1999., str.191.

²² Tekst Konvencije, Sekcija 2. vidi: Sieber, U., *The International Emergence og Criminal Information Law*. Köln: Carl Heymanns Verlag KG, 1992., str.81.

²³ u slobodnom prijevodu "odgovorno korištenje kompjutera", op. autora

²⁴ Dragičević, D., *Kompjuterski kriminalitet i informacijski sustavi*, Informator, Zagreb, 1999., str.191.

- krivičnopravna zaštita privatnosti se pruža samo u najozbiljnijim slučajevima, posebno onim koji uključuju vrlo osjetljive podatke ili povjerljive informacije tradicionalno zaštićene pravom;
- da se njen sadržaj utvrdi jasno i precizno umjesto korištenja nejasnih i preopćenitih opisa ili generalnih klauzula, a posebno u pogledu samostalnog zakona o privatnosti;
- diferencira između različitih stupnjeva i zahtjeva u pogledu krivnje;
- pokaže oprez, posebno, u pogledu namjere;
- dozvoli sudskoj vlasti da kod nekih vrsta povreda uzme u obzir volju žrtve u pogledu pokretanja postupka.²⁵

3.6. Interpol

Značaj koji daje ova međunarodna policijska organizacija, ogleda se prije svega kroz razvijene instrumente saradnje država članica, kojima se doprinosi razmijeni saznanja o načinima izvršenja specifičnih oblika kompjuterskog kriminaliteta ali i o izvršiocima ovih delikata. Pored ovog operativnog značaja, bitno je istaći da se Interpol pojavio kao jedna od organizacija koja je među prvima izvršila definisanje²⁶ ovog oblika kriminaliteta, gdje je ovaj fenomen obilježen kao: "svaki ilegalan akt za čije je uspješno izvršenje, istragu, gonjenje ili kažnjavanje esencijalno poznavanje kompjuterske tehnologije"²⁷. U definiciji se može primjetiti specifičan oblik određenja pojma, koji je svakako prilagođen samim funkcijama policijskih organa koji se nalaze prvi u fazi registracije ovakvih krivičnih djela ali i kasnijih formalnih faza krivičnog postupka

²⁵ Ibidem., str.191.

²⁶ Interpol je organizovao prvu seminarsku obuku za kompjuterski kriminal decembra 1981. godine u Francuskoj, gdje je i prezentirao definiciju kompjuterskog kriminaliteta., Petrović, R.Slobodan, *Kompjuterski kriminal*, MUP RSrbije, Beograd 2001., str.52.

²⁷ Tenhuen M., *Combating Computer Crime*, Interpol Review, No.417, 1989., No.11, str.3., prema Petrović, S., *Kompjuterski kriminal*, Beograd: MUP RSrbije, 2001., str.52-53.

4. Kompjuterski kriminalitet u službi organizovanog kriminaliteta ?!

Kroz ovaj posljednji dio rada nastojat ćemo prikazati jedan čitav niz zajedničkih karakteristika kompjuterskog i organizovanog kriminaliteta, koje prema našem mišljenju povlače pitanje nužne harmonizaciju propisa, kako materijalnog tako i procesnog karaktera, spram ovih fenomena u našem krivičnopravnom sistemu. Iako i danas postoje dvojbe o tome da li su ove pojave samostalni fenomeni ili pak oblici nekog drugog, već postojećeg i definisanog, kriminalnog ponašanja, mi se opredjeljujemo za izdvojeno posmatranje, odnosno priznavanje samostalnosti u grani kriminološke fenomenologije kako organizovanom kriminalitetu tako i kompjuterskom kriminalitetu. Za ovakav stav navest ćemo samo neke argumente koji ukazuju na jedinstvo fenomena a to su naročito specifičnosti u načinima izvršenja, zatim specifičnosti kriminalno političkog reagovanja države (otkrivanja, rasvjetljavanja, dokazivanja pa i tretmana resocijalizacije osuđenika za ova krivična djela) te na kraju čitav niz zajedničkih karakteristika koje se detektuju kod izvršilaca ovih oblika kriminalnog ponašanja.

U krivičnopravnom sistemu Bosne i Hercegovine postoji vertikalna i horizontalna podijeljenost propisa materijalnog karaktera. Pozitivno zakonodavstvo iz oblasti krivičnog prava, na teritoriji Bosne i Hercegovine, predstavljaju četiri krivična zakona. Naime, prihvatanjem Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, krivična zakonodavna nadležnost u državi je podijeljena na Federaciju BiH i Republiku Srpsku, čime su ova dva entiteta proglasila svoje krivične zakone. Nakon toga, uspostavljanjem Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, i ova pravno-administrativna zona dobiva zakonodavnu nadležnost za regulisanje materije krivičnog materijalnog, procesnog i izvršnog zakonodavstva. Najnovijim odlukama predstavnika međunarodne zajednice u BiH, istakla se potreba da se krivičnopравни standardi međunarodnog prava uvrste u krivično zakonodavstvo BiH što će osigurati pravnu sigurnost i zaštitu ljudskih prava na prostoru cijele BiH. Kao rezultat ovih aktivnosti proglašen je i državni krivični zakon.

Danas oblast materijalnog krivičnog zakonodavstva na prostoru BiH čine sljedeći zakoni: Krivični zakon Bosne i Hercegovine²⁸, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine²⁹, Krivični zakonik Republike Srpske³⁰ i Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine³¹, te krivičnopravne odredbe iz drugih zakona Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Navedeni zakoni predstavljaju prve zakonske propise u krivičnopravnoj oblasti koji važe i koji će se primjenjivati na nivou države Bosne i Hercegovine odnosno na njenom cjelokupnom teritoriju, razumije se samo za krivična djela koja su sadržana u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (v. čl. 11. i 13. KZBiH). Ovim je Bosna i Hercegovina ušla u sasvim novu legislativnu fazu u krivičnopravnoj oblasti, fazu realizacije nove koncepcije tzv. *paralelno-podijeljene zakonodavne nadležnosti* u krivičnopravnoj materiji. *Paralelna nadležnost* postoji u odnosu na materiju opšteg dijela, jer je ovaj dio u potpunosti u kompetenciji kako same Bosne i Hercegovine, tako i njenih entiteta (kao i Brčko Distrikta BiH), dok je u odnosu na materiju posebnog dijela *nadležnost podijeljena*. Radi se o dosta specifičnom modelu uređenja krivičnopravne materije i njene regulative, što zapravo predstavlja refleksiju ustavnopravnog uređenja same Bosne i Hercegovine.³²

U ovakvom sistemu, odredbe koje tretiraju problematiku organizovanog kriminaliteta propisane su u državnom krivičnom zakonu dok odredbe iz oblasti kriminaliteta vezanog za zloupotrebe kompjuterske i informacione tehnologije nalaze svoje mjesto u entitetskim, odnosno krivičnom zakonu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Prema tome, vidimo da je zakonodavac odvojio, kako zakonskim tekstom tako i u pogledu nadležnosti institucija zaduženih za suzbijanje pojedinih oblika kriminalnog ponašanja, problem kompjuterskog kriminaliteta od delikata iz oblasti organizovanog kriminaliteta. Naše je mišljenje da je ove dvije vrste protivpravnog ponašanja svrsishodnije regulisati na istom nivou a u prilog ističemo niz sljedećih argumenata.

²⁸ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 3/03.

²⁹ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 36/03.

³⁰ Službeni glasnik Republike Srpske broj 49/03.

³¹ Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine broj 10/03.

³² Babić, M., "Osvrt na neka rješenja krivičnog zakona Bosne i Hercegovine", Reforma krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, Drugo godišnje savjetovanje, Neum, 2003.

Fenomen kompjuterskog kriminaliteta jeste, kao i organizovani kriminalitet, jeste pojava koja se u kriminalnoj fenomenologiji javlja u ne tako davnoj prošlosti. Organizovani kriminalitet svoje prve manifestacija ima početkom prošlog vijeka dok kompjuterski delikti doživljavaju svoju pojavu sredinom istog perioda. *Novi fenomeni* uz činjenicu da postoji relativno mali broj otkrivenih slučajeva svakako doprinosi da se stvaraju mnoge poteškoće u sveukupnoj borbi protiv ovih oblika ponašanja.

Čvrsta organiziranost i strogi hijerarhijski odnosi među počiniteljima jesu ključne karakteristike koje oslikavaju ovu vrstu kriminaliteta. Obje karakteristike se pojavljuju kao *conditio sine qua non* u bilo kojoj vrsti pojavljivanja, kako u slučaju organizovanog kriminaliteta tako i u slučaju kompjuterskog kriminaliteta.

Korištenje sofisticirane tehnologije omogućuje izvršiocima ovih vrsta zločinačkog ponašanja *brzo i efikasno prilagođavanje novim uslovima života* iz čega proizilaze novi pojavni oblici i načini izvršenja, što državnim organima otkrivanja, progona i presuđivanja svakako, umnogome, otežava sveukupna nastojanja za suprotstavljanje.

Oba fenomena posjeduju tzv. *globalni karakter* pojavljivanja. Činjenica da za kriminalce koji se bave ovom vrstom zabranjenog ponašanja ne postoje nikakve administrativne niti geografske granice svakako je već odavno poznata. Ono što treba istaći, da i pored velikog zalaganja, međunarodna zajednica ne uspijeva na ovom polju dostići kriminalce, a kao otežavajuće okolnosti u tim nastojanjima nameću se brojni politički, ekonomski i sigurnosni problemi na koje nailaze pojedine države kako u bilateralnim tako i u multilateralnim sporazumima.

Kompjuterski kriminalitet se pojavljuje u različitim oblastima života, što je svakako slučaj i sa organizovanim kriminalitetom. *Široko polje djelovanja* jeste, prema našem mišljenju, još jedna podudarna karakteristika ovih fenomena. Materijalna dobit, špijunaža, osjećaj svemoći, potreba za trijumfom te osveta i prestiž jesu samo neki od motivacionih faktora koji pokreću kriminalce na zločinačko ponašanje.

Sljedeća zajednička odrednica jeste svakako *problematika uspješnog otkrivanja i krivičnog progona*. Procenat otrivenosti i rasvijetljenosti djela iz ove oblasti kriminaliteta svakako je zanemariv u odnosu na neka druga krivična djela. Problemi koji utiču na ovakve slabe rezultate kod obje vrste kriminalnog ponašanja jesu ne postojanje tragova i dokaza, slab interes oštećenog ili nepostojanje vidljivog oštećenika (društvena šteta, odnosno javni interesi svih građana) itd. O problematici tamne zone kompjuterskog kriminaliteta dali smo određene napomene u samom početku ovoga rada, a veliki broj navedenih faktora koji omogućuju neotkrivanje vrijedi i za organizovani kriminalitet.

Vrijedna pažnje jeste i koordinacija kako između članova pojedine kriminalne organizacije (bilo da se radi kompjuterskim ili krivičnim djelima iz oblasti organizovanog kriminaliteta), tako i *koordinacija između različitih kriminalnih grupa*. Veoma su česti primjeri zajedničkog i organizovanog djelovanja različitih klanova, grupa i organizacija u kriminalnim aktivnostima jer se često njihovi interesi poklapaju. Ne isključujemo mogućnost niti suprotnog načina ophođenja, odnosno suparništva među ovim grupacijama koje mogu dovesti i do otvorenih sukoba, ali obzirom da se radi o licima i grupama koji djeluju «s druge strane zakona», češće su situacije njihove saradnje i koordiniranog djelovanja.

Na bazi izloženog slobodni smo potvrditi stav da se u slučaju organizovanog i kompjuterskog kriminaliteta trebaju provoditi sinhronizovane i usaglašane mjere suprotstavljanja svih državnih organa zaduženih za borbu protiv kriminaliteta, jer činjenice koje smo istakli, a koje ukazuju na povezanost ove dvije vrste zločinačkog ponašanja, svakako upućuju ako ne na nužnost onda svakako na korisnost koordiniranog djelovanja. Na bazi izloženih karakteristika i Sutherlandove definicije jednog od najtežih oblika organizovanog kriminaliteta, te predviđanja korištenja kompjuterske tehnologije u budućnosti čovječanstva, možemo reći da se odnos ove dvije vrste kriminalnog ponašanja može definisati kao «*Zločin bijelih rukavica u službi zločina okovratnika*».

5. Zaključak

Činjenica da su u krivičnompravnom sistemu Bosne i Hercegovine propisima obuhvaćena kako djela iz oblasti organizovanog kriminaliteta tako i djela koja pripadaju grupi

djela kompjuterskog kriminaliteta, svakako govori o opredjeljenju države za odlučno suprotstavljanje ovim pojavama. Ipak, kroz ovaj prilog pokušali smo ukazati na niz karakteristika koje se podudaraju kod ovih protivpravnih oblika ponašanja te iz tog izvukli tezu o potrebi usaglašavanja mjera za borbu protiv ovih vrsta kriminaliteta. Tu prije svega mislimo na krivičnopravne instrumente reagovanja, jer smo vidjeli da je problem organizovanog kriminaliteta smješten u nadležnost državnog krivičnog zakona dok je tretiranje djela iz oblasti kompjuterskih zloupotreba svedena pod nadležnost entitetskih, odnosno krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH. Pored tog obradili smo i jedan dio aktivnosti koje vodi šira međunarodna zajednica na pravnom regulisanju ponašanja kojima se zloupotrebljavaju kompjuterski i informacioni sistemi, čime smo nastojali povući paralelu sa sličnim aktivnostima koje su se događale u slučaju organiziranog kriminaliteta.

Efikasnu politiku suzbijanja bilo kojeg oblika kriminalnog ponašanja, država ne može izvesti bez adekvatne zakonske infrastrukture. Kada je u pitanju borba protiv organizovanog kriminaliteta onda će tu primat imati institucije za provedbu zakona na državnom nivou, dakle kriminalistički istražitelji, tužiteljstvo i sud Bosne i Hercegovine, dok aktivnosti na suzbijanju i suprotstavljanju kompjuterskih zloupotreba spada u nadležnost organa i institucija Federacije BiH i Republike Srpske, odnosno Brčko Distrikta BiH. Analizirajući položaj kompjutera i kompjuterski zasnovanih sistema u organizaciji današnjeg društvenog života dolazimo do teze da bi njegovo odvijanje bilo teško zamislivo bez ovih visokosofisticiranih tehničkih pomagala. Položaj kompjutera u budućnosti će sigurno biti još u većoj mjeri izražen, a naročiti tu mislimo na najosjetljivije poluge upravljanja, kako državnim aparatom tako i privrednim resursima kojima država obezbjeđuje neophodne uslove za funkcioniranje cjelokupnog sistema života u organizovanoj zajednici. Obzirom da organizovani kriminalitet pogađa, u najvećoj mjeri, upravo ove vrijednosti, pretpostavljamo da će u budućnosti kompjuterski sistemi zaukupljati veći nivo pažnje kriminalnih organizacija, bilo da se radi o njihovom korištenju kao sredstvima izvršenja krivičnih djela bilo da su ti sistemi označeni kao meta njihovih napada. Iz tog razloga zauzimamo stav da sveukupne aktivnosti na suprotstavljanju organizovanom i kompjuterskom kriminalitetu treba sinhronizovati i voditi kroz tijesnu saradnju svih institucija koje ih provode. Dakle, iako je u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine prema vertikalnoj

organizaciji položaj ovih delikata postavljen u različite nadležnosti, mislimo da je veoma korisna efektivna saradnja svih institucija koje se bave ili će se baviti ovim kriminalnim fenomenima.

6. Literatura

1. Convention on Cybercrime, ETS n^o: 185, <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Projets/FinalCybercrime.htm>
2. Dragičević, D., *Kompjuterski kriminalitet i informacijski sustavi*. Zagreb: Informator. 1999.
3. Sieber, U., *The International Emergence of Criminal Information Law*. Köln: Carl Heymanns Verlag KG. 1992.,
4. <http://book.coe.fr/conv/en/ui/ctrl/index-e.htm>
5. Petrović, R.Slobodan, *Kompjuterski kriminal*, MUP RSrbije, Beograd 2001., str.52.
6. Tenhuen M., *Combating Computer Crime*, Interpol Review, No.417, 1989
7. *Krivični zakon Bosne i Hercegovine*, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 3/03.
8. *Krivični zakon FBiH*, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 36/03.
9. *Krivični zakonik RS*, Službeni glasnik Republike Srpske broj 49/03.
10. *Krivični zakon BD BiH*, Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine broj 10/03.
11. Babić, M., "Osvrt na neka rješenja krivičnog zakona Bosne i Hercegovine", *Reforma krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini*, Drugo godišnje savjetovanje, Neum, 2003.